

4.2. Проблеми реалізації політики ядерного стримування

Зміст стратегії стримування (containment, deterrence) полягає в переконанні іншої сторони в тому, що її агресивні дії призведуть до адекватної реакції у відповідь, у результаті чого вона зазнає неприйнятних для себе втрат, які набагато перевищать отримані або заплановані вигоди. Як зазначає дослідник з РЕНД А. Лонг: «Зменшуючи вигоду або збільшуючи ціну (або те й інше водночас), ви можете переконати противника утриматися

від конкретних дій... Говорячи спрощено: стримування – це генерування жаху» [448, р. 7].

Термін «стримування» має спільне латинське коріння зі словом «терор». Стимування набагато виходить за рамки простих розрахунків утрати надбань сторін-учасниць збройного конфлікту, воно є динамічним процесом, за якого до уваги мають братися не тільки безпосередні, а й віддалені наслідки удару у відповідь. З погляду міжнародної безпеки стримування є далеко не бездоганим і може сприяти створенню ситуації «безпекової дилеми», яка генерує необмежену гонку озброєнь (як це відбувалося протягом перших 25-30 років від початку Холодної війни – аж до досягнення радянсько-американських домовленостей про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1).

У стримуванні слід розрізняти два аспекти:

1) утримання противника від міжнародної дестабілізації (так званого ревізіонізму в міжнародній системі), тобто спроби змінити ситуацію на власну користь, яке може здійснюватися загрозою застосування військової сили чи її застосуванням не щодо противника, а проти його союзника на периферії (Корея, В'єтнам, Близькій Схід, Афганістан, Латинська Америка та інше), при цьому зовсім не обов'язковим є застосування зброї масового знищення (containment);

2) вплив на поведінку іншої сторони загрозою нанесення абсолютно неприйнятної для неї за масштабами втрат удару у відповідь на агресію (deterrence).

Ядерне стримування, звичайно, належить до другої категорії. Стимування можна було б вважати майже оптимальним варіантом підтримання безпеки в недосконалому світі, якби воно в роки холодної війни не супроводжувалося пошуком шляхів раціонального застосування ядерної зброї та кризами, що загрожували розв'язуванням світової ядерної війни всупереч бажанню задіяних держав (найближче сторони наблизилися до неї під час Карибської кризи 1962 р.).

НАТО намагалася знайти (і не знаходило) прийнятну для себе комбінацію застосування звичайних та ядерних озброєнь у можливій війні з СРСР. Водночас офіційною доктриною комуністичної Москви була необґрунтовано оптимістична стратегія перемоги у війні після обміну ядерними ударами, тому для позначення ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї використовувався термін «зброя масового ураження», а не «знищення». Це передбачало здатність «ведення війни і досягнення перемоги навіть після застосування такої зброї» [499, с. 36].

За Р. Нароллом, який простежив політику стримування в ретроспективі, є сім вартих уваги для оцінки його ефективності змінних факторів: 1) позиція для оборони; 2) могутність збройних сил; 3) мобільність армії; 4) якість збройних сил; 5) престиж (імідж) армії; 6) засоби оборони; 7) військово-політичні союзи.

У колективній монографії на різних прикладах Р. Наролл доходить висновку, що «військові приготування («хочеш миру – готуйся до війни») не знижують ризику розв'язування війни» [500, р. 344].

Але такий ризик може зменшити військово-політичний інституціоналізований оборонний союз, причому насамперед йдеться про середні та малі країни – члени альянсу. Нових рис до розуміння проблеми стримування в контексті союзницького співробітництва додав Р. Майерсон [501, р. 18].

Ефективне стримування вимагає адекватного розуміння логіки противної сторони, тобто яким чином сприймає опонент заходи і засоби стримування. Тут, навіть за якомога кращої інформованості про оцінку ситуації об'єктом стримування, завжди залишається місце для припущень, які згодом можуть виявитися хибними. Як зазначає К. Пейн, «очікування щодо міркувань і поведінки інших країн часто є упередженими й невірними, причому такі помилки можуть мати жахливі наслідки. Озброєним непередбачливістю легко вважати, що кожна вдумлива, добре інформована людина має бути приголомшена кожного разу, коли це трапляється. Утім,

прогнозування в реальному часі – важке завдання. Помилки, які здаються очевидними, коли подія вже відбулася, могли бути зовсім не такими очевидними заздалегідь» [502, р. 6].

Проблема полягає в тому, що суб'єкт стримування тією чи тією мірою проектує на об'єкт стримування власну логіку сприйняття ситуації, однак подібна екстраполяція завжди ризикована, оскільки об'єкт стримування може дотримуватися зовсім інших поглядів, використовувати принципово відмінну логіку або діяти алогічно, ірраціонально, навіть на шкоду собі [74, с. 30-32].

Про ірраціоналізм у міжнародних відносинах у нинішньому столітті свідчать висновки групи авторитетних західних військових експертів [503, р. 38-40], хоча вони штучно обмежили його джерело мусульманським екстремізмом. Пояснити це можна хіба що тим, що їхній аналіз було підготовлено та опубліковано ще до вторгнення РФ до Грузії у серпні 2008 р. Експерти пропонують виокремити клас держав, які неможливо або надзвичайно важко стримувати. Приклади надають Ірак (за режиму С. Хусейна); Іран (після ісламської революції); Лівія (за правління М. Каддафі), Югославія (ФРЮ) (після смерті Й.Б. Тіто та приходу до влади С. Милошевича); Пакистан (хоча Індії час від часу вдавалося його стримувати); Афганістан та інші азійські та африканські країни, які лише номінально контролюються центральними урядами (failed states).

Росія за часів В. Путіна доклала надзвичайних зусиль, щоб потрапити до категорії держав, стримувати які «неможливо», та вдається до ядерного шантажу з метою довести свою здатність до ірраціональних самогубних рішень.

Утім, на думку П. Моргана, відмінну від загальнопоширених «реалістичних» підходів, «раціональність не є передумовою, щоб стримування (deterrence) працювало. Воно може діяти проти ірраціональних лідерів, так само, як і проти раціональних (це залежить від того, в який спосіб вони є раціональними чи ірраціональними)... Питання полягає в тому, наскільки країни-парії, або фанатики-фундаменталісти, або надогоїстичні

лідери з готовністю сприймуть усе більше покарання, а отже, загрозу такого покарання, ніж США або колективний актор (НАТО) дійсно бажають завдати. Відсутній спосіб визначити це заздалегідь, чи надати точні вказівки щодо застосування стримування в таких випадках. Все, що можна стверджувати, – немає стійкого логічного чи емпіричного зв'язку між «бути ексцентричним» та готовністю платити «високу ціну». Пристосувати стримування до конкретної цілі (target) у цьому випадку надзвичайно складно» [504, р. 274-276]. Але це не заперечує необхідність стримування, коли в нього є єдина альтернатива – війна.

Плідний аналіз специфіки ядерного стримування належить Т. де Монбріалю, який стверджував, що «стримування піднялося на найвищу відмітку стратегічної шкали саме в умовах ядерної доби» [415, с. 193]. Отже, за де Монбріалем, стримування було висунуте американською стороною в рамках «холодної війни» як дуель між США та СРСР. Від самого початку йшлося про попередження радянського вторгнення до Західної Європи. У цілому сенс американського попередження зводився до наступного: якщо Москва розпочне вторгнення, радянські міста будуть послідовно руйнуватися атомними ударами одне за одним – аж до його припинення. Розрахунки американських стратегів будувалися на припущенні, що радянське керівництво підрахує: прибуток від вторгнення буде набагато меншим за втрати, яких зазнає СРСР через удар у відповідь.

Формалізація цієї ідеї і стала базовою моделлю ядерного стримування. У першій (базовій) моделі сторона, яку стримують, не має ядерного арсеналу, здатного завдати стороні, що стримує, руйнувань, еквівалентних тому, яких має зазнати. (Ситуація в американсько-радянських відносинах першого десятиліття після Хіросіми і Нагасакі). Але до початку 60 рр. ХХ ст. Радянський Союз отримав таку можливість. Отже формується інша модель – ситуація «рівноваги жаху», оскільки кожна з протилежних сторін віднині ризикує бути знищеною протилежною. Але ця рівновага є надзвичайно нестійкою, тому що в обох сторін протистояння виникає сильна спокуса

завдати раптового удару першими з метою максимально обеззброїти противника або випередити його за найменших ознак того, що він бере ініціативу у власні руки.

Третя модель «мінімального стримування», за Т. де Монбріалем, призначена для країн-власниць ядерної зброї (Франція), які не впевнені в гарантіях «ядерної парасолі» від НАТО та прагнуть зберегти свободу маневру у своїй військово-політичній стратегії у мирний час. Слабким місцем цієї моделі є відверте небажання навіть ставити питання про те, що трапиться, якщо збройний конфлікт все ж таки розпочнеться і політика стримування зазнає поразки [415, с. 195-198].

Асиметричність у позиціях США та СРСР зумовлювалася характером політичних режимів у двох країнах. Для тоталітарної держави на чолі з авторитарним режимом набагато легше вдатися до ядерного нападу, ніж для демократичної, де політична влада обмежена її поділом на різні «гілки» та системою противаг, законами, процедурами, відповідальністю перед виборцями та громадською думкою.

Американська стратегія стримування формувалася під очевидним впливом «синдрому Перл-Гарбора», тобто виходила з прагнення мати здатність завдати негайний удар у відповідь. Військово-політична стратегія США будувалася таким чином, щоб жертва неспровокованого нападу зберігала необхідні засоби для знищення агресора. Водночас треба було мінімізувати ризик можливих помилок щодо намірів або дій другої сторони шляхом використання технічних засобів підтримки взаємної довіри та постійної надійної комунікації між найвищими керівниками Сполучених Штатів та Радянського Союзу [505].

Використання в разі війни ядерної зброї вважалося необхідним для компенсації очевидної переваги СРСР у конвенційних (звичайних) озброєннях у Європі. Схвалена у вересні 1948 р. доктрина NSC-30 вперше дозволила залучити ядерну зброю до військового планування США, а також у ній констатувалося: росіянам «ніколи не треба надавати жодних причин

вважати, що США не використають проти них у разі необхідності атомну зброю» [506, р. 624-628].

Улітку 1950 р. автор доктрини «стримування комунізму» (containment) Дж. Кеннан звільнився з державної служби, а ще до цього на посаді завідуючого відділом політичного планування державного департаменту його заступив П. Нітце. Приводом послужила подана ще восени попереднього року так звана «довга записка» держсекретарю Д. Ачесону, у якій Кеннан виступав проти виготовлення водневої бомби та за відмову Сполучених Штатів Америки від застосування першими ядерної зброї [507, р. 471-476].

У схваленій у квітні 1950 р. новій доктрині NSC-68 пропозиції Дж. Кеннана були цілком відкинуті. Зокрема, як писав її автор П. Нітце, політика «незастосування першими ядерної зброї буде інтерпретована Радянським Союзом як визнання слабкості, а нашими союзниками – як чіткий показник, що ми маємо намір кинути їх напризволяще» [497, р. 23-98]. Г. Трумен мовчазно сприйняв стратегію ядерного стримування. На той час Радянський Союз уже став другою ядерною державою.

Цікаво відзначити, що автор доктрини «стримування комунізму» Дж. Кеннан наприкінці 40 рр. не був схильний покладати функцію стримування на військово-політичний союз – майбутній НАТО. У своєму меморандумі державному секретарю Дж. Маршалу від 23 листопада 1948 р. голова відділу політичного планування писав: «Хоча в довготерміновій перспективі є потреба для деякої формалізації оборонних відносин країн Північної Атлантики та пакт, який зараз розглядається, матиме деяку цінність у близькій перспективі для повернення спокою європейцям, але цей пакт не повинен вважатися головною відповіддю на зусилля Москви, спрямовані на досягнення домінування над Західною Європою та не має підміняти собою інші необхідні кроки... Небезпека розповсюдження комунізму на нові регіони континенту політичними засобами була все ще

більшою, ніж будь-яка воєнна небезпека, яка загрожувала їм» [507, р. 409-411].

Дж. Кеннан також виступав проти запрошення до НАТО Туреччини і Греції, оскільки вони не відповідали високим стандартам демократії та свободи, й навіть Італії, зважаючи на великий вплив і популярність компартії в цій країні. Парадоксально, але за посадою в Державному департаменті Дж. Кеннан брав участь у практичній роботі з підготовки Вашингтонського договору про створення НАТО.

Історія довела, що включення Туреччини та Греції до НАТО було корисним як для цих країн, так і європейської безпеки в цілому. Хоча членство в Альянсі не зупинило окупацію Туреччиною північної частини Кіпру чи прихід до влади в Греції режиму «чорних полковників», які спровокували Туреччину на такі дії, але все ж попередило війну між двома країнами.

Підтримувати стабільність у Європі НАТО допомагала відома формула її призначення: «стримувати Росію (СРСР), нейтралізувати Німеччину та утримувати США в Європі». Стримування СРСР у першу чергу забезпечувалося ядерними засобами спочатку залучених до Європи Сполучених Штатів. Згодом у рамках НАТО до американських приєдналися ядерні озброєння Великої Британії та Франції. Їхня роль була подвійною – не тільки стримувати напад СРСР, а й мати гарантії залучення ядерних сил США, щоб вони не залишилися осторонь у разі обміну ядерними ударами в Європі.

Нейтралізація Німеччини забезпечувалася тим, що в Бундесверу не було власного Генерального штабу, тобто військово-стратегічне планування було тільки спільне – в рамках НАТО. «Правило Люксембургу», тобто право вето на будь-яке рішення щодо спільних дій Альянсу та самостійне рішення про спосіб участі кожної країни у відсічі агресії зменшувало, але не заперечувало роль НАТО в рішенні трьох ядерних держав-членів про застосування ядерної зброї.

Загальна стратегія США, спрямована на попередження великої (світової) війни, передбачала збереження ядерних сил як засобу підтримання міжнародної стабільності та стримування. За їх наявності фактор ризику агресії проти США та їхніх союзників по НАТО не піддається розрахунку та стає неприйнятним, у той час як цього було б неможливо досягнути за рахунок звичайних збройних сил. Ядерні сили також вносять фактор невизначеності в розрахунки будь-якої країни, що розглядає можливість досягнення політичної або військової переваги шляхом застосування або загрози застосування ядерної, хімічної або біологічної (ЯХБ) зброї проти Північноатлантичного альянсу [508, с. 75-76].

У минулому НАТО безпосередньо пов'язувало розвиток своїх ядерних сил з політикою в цьому питанні інших країн. Так, у Стратегічній концепції 1999 р. заявлялося: «Існування потужних ядерних сил за межами Північноатлантичного союзу... являє собою серйозний чинник, який Альянс має враховувати» [509]. У Стратегічній концепції 2010 р. таке положення було відсутнє і подібна зміна була не випадковою. У ХХІ ст. вперше у своїй історії НАТО здатне дати відсіч у збройному конфлікті будь-якій неядерній державі конвенційними (звичайними) силами – без застосування ядерної зброї.

Цілком природним видається й те, що потенційні противники НАТО більше, ніж у минулому, покладаються на ядерну зброю. У певному розумінні наголос на ядерному потенціалі як військовому інструменті покликаний «вирівняти шанси», надати державам-власникам відчуття здатності протистояти дійсним або вигаданим загрозам.

Діюча Стратегічна концепція НАТО (СК), схвалена в Лісабоні 19-20 листопада 2010 р., містить низку статей, які визначають ядерну політику НАТО [510]. Зокрема, декларується: «Стимування (deterrence) на основі відповідного поєднання ядерних і звичайних можливостей залишається основним елементом загальної стратегії» Альянсу. Отже, Стратегічна концепція підтверджує продовження опори НАТО на ядерне стимування, як

і Огляд щодо стримування та оборони, схвалений на саміті Північноатлантичного альянсу в Чикаго у травні 2012 р. [511]. Утім залишається чимало невіршених питань відносно ролі, яку ядерна зброя повинна відігравати в стримуванні з боку НАТО та її політиці колективної оборони.

Зокрема, прийнята вже після російського вторгнення до Грузії 08.08.2008 р. Стратегічна концепція 2010 р. жодним чином не передбачала стримування РФ, а, навпаки, була просякнута духом заохочення Росії до співробітництва задля «подальшого спільного розвитку системи європейської безпеки». Уперше після закінчення «холодної війни» наприкінці 80 рр. ХХ ст. Стратегічна концепція 2010 р. констатувала, що НАТО «кардинальним чином скоротило кількість розміщених у Європі ядерних озброєнь та опору на ядерні озброєння у своїй стратегії» й Альянс «шукатиме шляхів створення умов для подальшого їх скорочення в майбутньому». Більш того, у документі містилася обіцянка НАТО «створити умови для без'ядерного світу» [510].

Подібний пацифізм дещо коригувався запевненням: «допоки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним союзом». Для ствердження режиму нерозповсюдження зброї масового знищення важливе значення має зобов'язання «не застосовувати ядерну зброю проти неядерних держав – членів ДНЯЗ та не загрозувати її застосуванням», – на що вказує вищезгаданий Огляд щодо стримування та оборони 2012 р. [511].

Утім, головні держави, що представляють загрозу для Північноатлантичного альянсу, є членами «ядерного клубу» або стоять на порозі вступу до нього. Ані Стратегічна концепція, ані Огляд не конкретизують, кого саме НАТО планує стримувати ядерною зброєю.

У той же час саме Росія неодноразово заявляла, що не вагатиметься використати першою ядерну зброю «для припинення ескалації військових дій, які відбуватимуться з використанням конвенційної (звичайної) зброї». Загрозу повномасштабного вторгнення в Україну РФ постійно актуалізувала утриманням та ротацією на східному кордоні нашої країни ударного

угруповання чисельністю в 40-60 тисяч військовослужбовців, масованими обстрілами українських збройних сил та прикордонників на досяжних з території Росії територіях та безпосередньою участю у військових діях на боці своїх маріонеткових протизаконних утворень ДНР та ЛНР, у яких відігравала вирішальну роль.

Декларативно В. Путін визнає всесвітньо-руйнівний характер ядерної зброї, але своїми агресивними кроками підштовхує світ до ядерної безодні. Повернутися до ядерного протистояння найгірших часів «холодної війни» примушує сьогодні саме російське керівництво, сподіваючись, що Захід злякається його «ірраціональності» та, прагнучи відвести загрозу термоядерного апокаліпсису, «здасть» Україну [512-514].

Сучасна агресивна політика Росії, яка з часу вторгнення в Україну 20 лютого 2014 р. вдається до масштабних провокацій, загрожуючи відновити «холодну війну» з метою примусити Захід піти на Ялту-2, тобто визнати за Москвою «право» обмежувати суверенітет незалежних держав на пострадянському просторі та всупереч міжнародному праву та власним зобов'язанням, зафіксованим багатосторонніми та двосторонніми договорами, перекроювати кордони на ньому, підірвала засади європейської та світової безпеки. Ядерний шантаж, до якого постійно вдається Росія, актуалізував для НАТО проблему її стримування.

«Дії Росії проти України нагадали Альянсу, що конфронтація, навіть збройний конфлікт з великою ядерною державою не є неможливим», – стверджують фахівці з Атлантичної ради США М. Кроніг і В. Слокомб. Більше того, на їхню думку, «незважаючи на оголошені НАТО плани щодо кількісного скорочення наявних ядерних сил та зменшення опори на них у своїй стратегії, провідні ядерні держави, що не є членами Альянсу, продовжували їх нарощувати та акцентували ядерний компонент своїх стратегій. Росія, Китай, Індія, Пакистан і Північна Корея вдалися до збільшення та/або модернізації своїх ядерних арсеналів» [515].

Росія може переконувати себе, що, загрожуючи першою використати ядерну зброю, вона запобігатиме використанню конвенційної зброї НАТО та/або США, якщо ті виступатимуть перешкодою для здійснення її власних агресивних планів. Це дещо нагадує часи холодної війни. Але тоді, під час протистояння з СРСР, у НАТО дійсно побоювалися, що Альянс буде не в змозі відбити напад армій країн Варшавського договору із застосуванням виключно звичайних засобів та не вдаючись до ядерної зброї. Сьогодні Росія відверто сповідує доктрину застосування першою ядерної зброї для «деескалації» конфлікту, який вона сама ж і розв'язала вторгненням в Україну, що загрожує світовій безпеці.

Можна припускати з певною вірогідністю, що «ревізіоністська» Москва виступить розповсюджувачем ядерних та інших технологій зброї масового ураження, засобів доставки та матеріалів для «брудної бомби», щоб «розширити фронт» її уявної «війни» зі Сполученими Штатами Америки. Про це свідчить і відкриття В. Путіним «другого фронту» після українського в Європі – близькосхідного в Сирії.

Хоч би як намагалися деякі експерти з числа русофілів-«реалістів» переконувати: Росія в Україні тільки «захищає власні національні інтереси й безпеку», що буцімто є «природною захисною реакцією на розширення НАТО, його наближення до кордонів Росії» та «забезпечення прав російськомовної людини в близькому зарубіжжі», функція Альянсу полягає в тому, щоб поновити зруйновану російською навалою стабільність, стримуванням підтвердити незмінність європейських кордонів.

Справжні масштаби опори Росії та інших ядерних держав на ядерну зброю залишаються невизначеними, але, щоб відвести загрозу ядерної війни, планувальникам НАТО слід розцінювати їх як серйозні. Принаймні опонентам Заходу має бути ясно, що на ядерну атаку проти його членів Альянс відповідь не вагаючись, з використанням усього наявного потенціалу. Хоча пріоритетним завданням ядерних сил НАТО є стримування саме ядерного нападу, Північноатлантичний альянс краще виконав би роль

стабілізатора міжнародної системи, якби відмовився від ядерного «табу» та потенційному противнику стало зрозумілим, що в деяких випадках ядерна зброя може бути застосована і у відповідь на атаку з використанням неядерної зброї. Наприклад, проти Росії, яка неодноразово загрожувала нанесенням ядерного удару по Польщі та Румунії в разі розміщення на їхній території елементів системи ПРО [515].

Допоки ядерна зброя зберігає провідну роль у російській структурі силового впливу, серед пріоритетів модернізації збройних сил РФ, у стратегічних доктринах і політичній риториці Кремля, в НАТО залишається потреба стримування Москви, щоб запобігти тяжким непередбачуваним наслідкам у разі воєнної конфронтації з Росією. Цілком вірогідно, що економічний занепад може призвести до подальшого зростання шовіністичних і реваншистських амбіцій Кремля, зростання агресивності РФ на міжнародній арені.

Навіть успішне в кінцевому рахунку відбиття російської навали засобами звичайної оборони, скоріше за все, спричинить величезні руйнування, особливо на територіях, на яких розгортатимуться такі операції, про що говорить досвід війни на Донбасі, а також вимагатиме багато часу. Безпосередніми об'єктами російської агресії, слідом за Україною, ймовірно, стануть країни Балтії та/або Польща. Тому вони бажають, щоб Росія потенційно стримувалася загрозою ядерного удару у відповідь на агресію проти них.

Відмова від ядерного удару першими підриває впевненість держав – неядерних членів Альянсу у тому, що вони не будуть полишені наодинці у війні з Росією. Щоб ствердити союзницькі відносини, у арсеналі стримування агресора ядерна зброя не має бути «табу» для НАТО. Ядерне стримування НАТО має потенціал, щоб компенсувати ядерний шантаж, до якого вдасться Росія з метою підірвати єдність у НАТО. Важливо, щоб противник твердо знав, що напад на союзника по НАТО може мати для нього катастрофічні наслідки.

Використання загрози ядерною зброєю, щоб компенсувати ефект ядерного шантажу, є особливим випадком ядерного стримування. У цьому сенсі слід розцінювати рішення про розміщення нових ядерних бомб на американській військовій базі у Німеччині у 2015 р.

Слід віддати належне НАТО: офіційна позиція Альянсу щодо неприйнятності російської агресії проти України була сформульована та неодноразово підтверджена у досить прямий та недвозначний спосіб. Але протягом 2014 р. та першого півріччя 2015 р. п'ять трастових фондів для допомоги Україні, рішення про створення яких було схвалене на саміті Україна-НАТО у вересні 2014 р., так і не запрацювали [516, с. 8-9]. Щодо надання Україні оборонної зброї, то НАТО прийняло соломонево рішення: як організація вона зброї не надасть і не фінансуватиме такі поставки, але окремим країнам-членам Альянсу не заборонено їх здійснювати на двосторонній основі. Як про це пише Дж. Шерр, «Ані Литва, ані Сполучені Штати не потребують згоди Ради НАТО для надання Україні військової допомоги як летальної, так і нелетальної. Подібні рішення приймаються на національному рівні» [516, с. 15]. Кардинальних зрушень у позиції Альянсу щодо надання допомоги Україні не відбулося й під час візиту до Києва Генерального секретаря НАТО у вересні 2015 р.

Підсумовуючи, можна зазначити, що проблема використання ядерної зброї та стратегія стримування належить до числа тих питань, які не втрачають своєї актуальності вже кілька десятиліть поспіль. «Навіть і півстоліття по тому, як президент Г. Трумен вирішив скинути ядерну бомбу в 1945 р. й створити водневу бомбу в 1950 р., з приводу цих подій тривають інтенсивні дебати», – писав у середині 1990 рр. П. Боєр [517, р. 13.].

Історики ведуть запеклі дискусії з приводу можливого використання ядерної зброї Сполученими Штатами під час війни в Кореї та загрози початку Третьої світової в результаті Карибської кризи 1962 р., проте значно важливішою видається аналіз сучасності та визначення перспектив майбутнього. У перші роки після розпаду Радянського Союзу П. Бойєр

слушно наголошував, що «хоча в перспективі обмін термоядерними ударами, слава Богу, стає все менш вірогідним, – ядерна зброя продовжує формувати силові розрахунки в непевному проблемному світі. Від Росії та України до Північної Кореї, Близького Сходу, індійського субконтиненту – скрізь у неспокійному та непередбачуваному середовищі, розташовані на гігантських територіях сховища ядерної зброї та побоювання її розповсюдження викликають дипломатичні загострення. Навіть якщо всі наявні ядерні озброєння зникнуть, знання про те, як їх виготовити, залишаться і знову можуть виявитися затребуваними в новий період глобальної конфронтації» [517, р. 13].

Інший класик non-proliferation studies Дж. Квестор на сторінках своєї книги «Ядерний нуль? Уроки часів, коли ми востаннє були там» висловлює обґрунтовані сумніви, що його онуки житимуть у без'ядерному світі, але щиро сподівається на здатність людства запобігти використанню зброї масового знищення, тобто зберегти «ядерне табу». Він наголошує, що «ентузіазм щодо роззброєння зникає, коли йдеться про події у позбавленій ядерної зброї Україні» [103, р. 1-2]. Зі свого боку, Т. де Монбріаль вважає: «Якщо б не було ядерної зброї, можливо, якщо не більше ніж вірогідно, світ зазнав би третьої світової війни. Стримування (ядерне) врятувало його від неї» [415, с. 198-199]. З цим висновком важко не погодитися.